

Donació Josep Obiols al Museu d'Història de Catalunya

El Museu d'Història de Catalunya ha rebut una donació de cartells i altres treballs de Josep Obiols, gràcies a la generositat de la família de l'artista. Es tracta d'un conjunt de tretze documents gràfics, datables entre 1917 i 1936, que comprenen cinc originals per a cartells, quatre cartells impresos, un original i dues proves de color per a suports de calendari, i un diploma.

La vida i l'obra de Josep Obiols i Palau (Sarrià, 1894 – Barcelona, 1967) no necessiten presentació, ja que han estat objecte d'un interès i estima constants des de l'inici de la seva carrera i compten amb una àmplia bibliografia, entre la qual s'han de destacar els treballs de Concepció Virgili, qui va dedicar una tesi de llicenciatura a la seva obra mural (Virgili, 1980) i va abordar el conjunt de la seva producció a la tesi doctoral, *Art i societat a l'obra de Josep Obiols* (Virgili, 1986). Amb aquesta base, la mateixa autora va comissariar una gran exposició al Palau de la Virreina, l'any 1990, que recollia una selecció significativa del treball d'Obiols en tots els àmbits que va conrear aquest artista versàtil, i que va anar acompanyada d'un catàleg dens i ple d'informacions interessants (Virgili, 1990). També Pilar Vélez ha estudiat amb rigor l'obra de l'artista de Sarrià, amb atenció especial a les xilografies i els ex-libris; i amb motiu del centenari del naixement de l'artista, va publicar un breu resum biogràfic i va comissariar l'exposició *Josep Obiols, obra cívica* (Vélez, 1994), centrada en els treballs fets amb voluntat de projecció pública i institucional, entre els quals es troben els cartells. L'estudi més recent fins ara és el que acompanyava l'exposició *Josep Obiols, pintor de Montserrat*, celebrada l'any 2009 sota la cura del director del museu montserratí, Josep de C. Laplana (Cirici, Obiols, Laplana, 2009) Darrerament la família de l'artista ha posat en marxa un lloc web que vol reunir una bona part de la seva producció, amb una selecció de textos i referències bibliogràfiques (http://www.josepobiols.cat/1_inici.html – consulta 29 agost 2016). Totes aquestes publicacions i recursos permeten conèixer força bé el conjunt de l'obra de l'artista i la multiplicitat dels seus interessos.

En efecte, Josep Obiols va ser pintor de cavallet però sobretot muralista; gravador calcogràfic i xilogràfic; il·lustrador de llibres i revistes i autor de nombrosos dissenys per a impresos publicitaris, marques i logotips, ex-libris, paper moneda i segells. Obiols exemplifica com pocs artistes les excel·lències de

l'art cívic català en el període del Noucentisme, i també les seves contradiccions, que es posen de manifest especialment durant els anys trenta, quan la seva obra gràfica incorpora alguns elements que l'apropen a certs aspectes d'avantguarda. Després de la Guerra el seu compromís catalanista el va portar a replegar-se en l'art religiós, amb importants conjunts murals a la basílica barcelonina de la Mercè i sobretot a Montserrat.

Josep Obiols es va formar a l'Escola de Decoració, sota el guiatge de Joaquim Torres-Garcia, qui li va inculcar el rigor estructural, l'especialització decorativa en el camp de la pintura mural i el coneixement de la tècnica del fresc. Sembla que un dels primers treballs que es poden atribuir al jove pintor fou la decoració de la botiga de dolços Latorra, que estigué situada al carrer de la Diputació, prop del Passeig de Gràcia, i en la qual, segons la premsa de l'època, va fer dos plafons pintats al tremp. (*La Vanguardia*, 21 desembre 1915, p. 5)

La seva obra està vinculada en general a les institucions del país (treballà per a la Mancomunitat de Catalunya, l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona i la Generalitat), com també les entitats privades més compromeses en la defensa i promoció de la llengua i la cultura catalanes, com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana per a la qual va fer els cartells tan coneguts; i al mateix temps els seus dibuixos van acompanyar l'obra literària de molts escriptors de la seva generació, per als quals va il·lustrar llibres, però també va fer servir altres mitjans més inhabituals en ell, com l'escenografia per a les representacions del *Poema de Nadal* de Josep Maria de Sagarra, que es van fer al Palau de la Música pel Nadal del 1930 i on, segons els registres de l'època, es va basar en una reinterpretació de les tosques figuretes de pessebre.

L'obra amable i civilitzada de Josep Obiols és sempre un estímul per a l'espectador i a més ens porta a la memòria una etapa de l'art català en què es va creure en el poder de l'educació i en la capacitat d'influir positivament en el comportament del ciutadà, a través d'una obra arrelada al país. En la seva època, van ser molts els que es van fer seva l'obra de Josep Obiols, i s'hi van identificar. Ara, el 2017, se'l tornarà a recordar amb motiu del cinquantè aniversari de la seva mort.

Dins de la gran producció artística de Josep Obiols, la dedicació al cartell ha estat recordada sovint, en especial gràcies al mític treball per a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Les seves creacions es tenen en compte sempre en qualsevol repàs de la cartellística catalana del segle XX, i les diverses exposicions dedicades a l'obra de l'artista, ja esmentades (en especial la monogràfica del Palau de la Virreina del 1990 i la commemorativa del seu centenari, l'any 1994), no han deixat mai de reservar un espai a aquesta tipologia de treballs gràfics. Però per desgràcia en conjunt encara es tracta d'un àmbit poc conegut. És cert que l'any 1986 Conxa Virgili a la seva tesi doctoral va analitzar i catalogar els cartells d'Obiols, però malauradament el seu treball es manté inèdit. L'autora hi feia un elenc de quaranta-quatre entrades, en el qual es combinen els projectes que no van arribar a ser impresos i els cartells efectivament realitzats.

I és que realment Obiols va fer molts projectes per a concursos que no van ser premiats i per tant no es van arribar a fer públics com a cartells. Alguns són coneguts perquè van ser reproduïts a la premsa de l'època, fins i tot en colors (i és així que coneixem per exemple el seu treball per al concurs de cartells de l'Obra del Bon Mot, o bé el projecte *Tarragona Wines*, per anunciar els vins del Camp tarragoní), però n'hi ha alguns altres que han quedat en l'oblit, malgrat haver guanyat al seu moment el primer premi en un concurs, com el del *Banc Vitalici*.

No cal que diguem que no hem de confondre, com s'ha fet alguna vegada, els cartells del nostre autor amb els de l'enigmàtic Ricard Obiols, actiu sobretot durant la Guerra civil i que va treballar per als cercles anarquistes.

La selecció del Museu d'Història de Catalunya és força representativa de la producció de Josep Obiols en el camp del cartell, ja que cobreix pràcticament totes les seves etapes. Només hi podríem trobar a faltar alguns cartells de mitjan anys vint, com el que anunciava el setmanari *Jordi*, amb el vailet ben vestit, amb mitjons alts, calça curta i gorra de jugador de golf; o bé el de la llet condensada *El pagès*. Les altres peces són representatives de tipologies emparentades amb el cartell: el calendari mural i el diploma.

Patronat d'Aprenentatge (1917)

El primer cartell que es pot atribuir a Josep Obiols estava destinat a fer publicitat dels serveis públics d'orientació professional i volia recordar als escolars la necessitat de completar els estudis bàsics, i també que acudissin a les oficines d'orientació professional abans de la cerca d'un primer ofici, fet que en aquella època solia produir-se als catorze anys.

Es coneixen dues versions d'aquest cartell: aquest exemplar del Museu d'Història de Catalunya, editat segurament el 1917 pel Patronat d'Aprenentatge (el nom del qual apareix a l'encapçalament) i una reedició més tardana, per part de l'Institut d'Orientació Professional com a únic canvi, del 1920. (*Revista Gràfica*, XX, 1-3, gener-març 1920, p. 14; *La Vanguardia*, 5 juny 1920, p. 5)

L'artista encara no és responsable del disseny global sinó que tan sols realitza la imatge central complementària del text tipogràfic, que domina el conjunt. La intervenció d'Obiols consisteix en la figura d'un jove aprenent de fuster, vestit amb la brusa i la gorra dels obrers d'aleshores, que camina en un entorn de flors i orenetes duent un cabàs d'eines a la mà. Al peu del cartell, quatre sentències moralistes sobre el valor del treball presenten caplletres que també cal atribuir a Obiols.

Fundat el 1914 per iniciativa de la Diputació de Barcelona, el Secretariat d'aprenentatge i el patronat que el regia van ser una de les primeres iniciatives del seu gènere a Europa. El seu objectiu era aconsellar els joves que havien d'incorporar-se al món del treball, per tal que seguissin la professió que s'adaptés més bé a les seves capacitats i a les necessitats del mercat laboral, a fi d'optimitzar-ne el rendiment. Aquests objectius es van fer més evidents en constituir-se l'Institut d'Orientació Professional, un organisme mixt de caràcter provincial, creat per la Diputació de Barcelona i la corporació municipal barcelonina a darreries del 1918 i que va ser dirigit per Josep Ruiz Castella. (*Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, I, 1, maig 1920, p. 86)

El Museu del Disseny conserva una matriu original de linòleum (MAG 1-1990-2) que correspon quasi del tot a la il·lustració central d'aquest cartell, però aquí el noi du al cabàs una serra de fuster al lloc on la planxa presenta una tercera oreneta; les flors també són diferents. La imatge, tal com apareix al cartell i amb

les mateixes mides, va ser reproduïda a la revista *Quaderns d'Estudi* el juny del 1917.

El cartell, fet a la Impremta Altés, amb la que Obiols va treballar sovint, es presenta muntat damunt cartó gruixut i proveït de dos ullets reforçats a la part superior, cosa que indica que era pensat per ser penjat en un interior i que s'esperava que tingués una vida útil força llarga. Es tractava sens dubte de distribuir-lo als centres educatius per tal que fos útil als escolars, a qui s'adreça el missatge.

En aquest treball publicitari primerenc, Obiols encara adopta una concepció allunyada del cartell modern, que era majoritàriament cromolitogràfic, i en canvi es troba més propera a certs exemples arcaics, per l'ús de la tècnica del linòleum i l'acoloriment que recorda les tipologies del gravat xilogràfic popular. Eugeni d'Ors, que en aquells anys era director general d'Instrucció Pública de la Mancomunitat, va valorar positivament aquest cartell. (D'Ors, 2002, p. 239)

Ja sou de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana? (1921).

Josep Obiols va estar vinculat durant una vintena d'anys (entre 1916 i 1936) a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC), entitat fundada el 1898 amb l'objectiu de potenciar l'ensenyament en català i millorar-ne els instruments pedagògics. Un dels fruits més destacables d'aquesta institució va ser la millora del llibre escolar, tant pels continguts com per la presentació. Obiols participà en aquesta tasca amb obres com el *Cartipàs català* (1917), el *Sil·labari català* (1922), *Lectures d'infants* (1930) i d'altres.

A final de 1921 o inici del 1922 es degué fer públic aquest cartell del vailet inquisitiu i de l'oreneta, el més conegut de Josep Obiols i que ha estat celebrat sempre com una de les obres màximes de l'artista i del Noucentisme en general, tot i que alguns comentaris encomiàstics sobre l'abast de la seva difusió es puguin considerar exagerats. Amb tot, ha esdevingut icònic de l'època i del catalanisme en general, i la seva imatge punyent ha estat reutilitzada, parodiada i homenatjada pels moviments de renovació pedagògica, sobretot a partir de la Transició.

El procés d'edició d'aquest cartell va ser reconstruït per Pilar Vélez a partir de les dades que subministra el *Butlletí de l'APEC*. (Vélez, 1990, p. 106): el 1919 es va convocar un concurs que va quedar desert i Josep Obiols, que ja formava part de la comissió editorial, es va encarregar de fer-lo. Se'n van editar dues versions, amb un tiratge de 1.000 exemplars per als de mida gran i 3.000 per als petits, dels quals 250 van ser muntats sobre cartó “per facilitar-los a despatxos i botigues” (*Butlletí de l'APEC*, VI, 4, abril 1922, p. 50). També se'n va fer una reedició, potser aquell mateix any o el següent (els exemplars més antics porten el peu d'impremta “Henrich i Companyia”, mentre que els reeditats s'identifiquen com a impresos per “Arts Gràfiques, S.A., Successors d'Henrich i C^a”, constituïda amb aquest nom cap a 1923).

L'eficàcia publicitària del missatge, per la contundència de la seva imatge i la immediatesa del seu text, va ser valorada molt favorablement a l'època, sobretot des dels mitjans catalanistes. Per exemple llegim a la revista *Catalunya Gràfica*: “Que en fórem de feliços si en lloc de les brutícies que, per un general, són els cartells d'anunci i de reclam i de propaganda, tinguéssim arreu cartells tan bonics com aquest de la Protectora!” (Silvi, 1922, p. s/n). La imatge del vailet del cartell va quedar associada ja de manera inevitable amb l'APEC, de manera que es va fer servir en altres ocasions, com uns nous cartells dels anys trenta, amb la imatge una mica renovada, que també es van aprofitar per a la coberta del *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana* a partir de 1930.

Evidentment el cartell d'Obiols imita les característiques de les rajoles populars catalanes en la disposició del text i en situar la figura en un horitzó baix. D'aquest cartell se n'ha conservat el projecte.

Setmana hotelera (1930) PROJECTE ORIGINAL

A partir del 1930 la producció cartellística d'Obiols cobra un impuls més gran que abans, i a l'ensems adopta uns trets més moderns que, en canvi, no aplicarà a la seva pintura mural o de cavallet. El cartell per a la *Setmana hotelera* és un dels primers representants d'aquesta nova etapa i utilitza el personatge tan obiolenc de l'infant alat (el raïm i els pàmpols que porta als cabells el situen en l'àmbit del Bacus mitològic) que bufa un corn marí; al darrere, una de les torres

venecianes de l'Exposició de Montjuïc, l'escut de Barcelona i una oreneta, acumulats d'una manera dinàmica, defugint les horitzontals. L'original és quasi igual al cartell imprès, amb l'excepció de l'oreneta de l'angle inferior dret, que va acabar essent substituïda per dos coloms blancs. Porta una inscripció a mà a la part inferior (on s'havia de posar el text en el cartell definitiu): "Aquest espai serà més gran." Va ser imprès per Arts Gràfiques, S.A., successor d'Henrich i C^a

Organitzada per una entitat poc coneguda, la Joventut hotelera, la setmana va ser una de les últimes activitats celebrades en el context de l'Exposició de Barcelona del 1930 (pròrroga de l'Exposició Internacional del 1929) que es va clausurar definitivament el mes de juny del 1930. Un dels fruits d'aquest esdeveniment va ser un concurs de sardanes; també es va fer un ball amb vestits d'època del segle XIX, sota la direcció de Santiago Marco i amb figurins de Pedro Rodríguez. No hi ha constància que es fes cap concurs per a la tria d'aquest cartell, o sigui que podem pensar que es va tractar d'un encàrrec directe a l'autor.

Diploma de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (1932)

En la línia dels treballs per a la Protectora, Josep Obiols crea un gravat xilogràfic amb les imatges d'un nen i una nena amb un ram de flors, que il·lustren i acompanyen el text tipogràfic que dóna constància de l'homenatge que l'entitat va fer a un dels seus prohoms: "A l'eminent patrici Manuel Folguera i Duran, ciutadà exemplar de Barcelona, president d'honor de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, pels seus mèrits ... 21 febrer 1932". En realitat el lliurament del diploma que acreditava la presidència d'honor a Folguera va tenir lloc el 25 de maig del 1932 (*La Humanitat*, II, 173, 31 maig 1932, p. 9).

Exposició de primavera (1933)

Com el cartell de la Setmana Hotelera, aquest també és presidit pel personatge clàssic de l'infant alat que bufa en una petxina, amb la bandera de Barcelona i una paleta de pintor. Fruit segurament d'un encàrrec directe, es va imprimir als

tallers de Seix i Barral germans i també es va fer servir per a la coberta del catàleg de l'exposició d'art que agrupava els salons de Barcelona i de Montjuïc.

Calendari de la Casa de Caritat per a 1933 (1932)

La vinculació de Josep Obiols amb la Casa de Caritat de Barcelona, traspasada a la Generalitat de Catalunya, va donar entre altres fruits diversos calendaris entre els que destaca aquest amb dos nens i una nena abraçats en companyonia al voltant de l'escut de Catalunya, amb un sol radiant i fruites. En aquest suport es podien grapar els dotze fulls d'un calendari mensual, o bé enganxar al centre un bloc de fulls diaris. La peça del museu és una prova litogràfica en blanc i negre, amb els colors afegits a mà.

Calendari de les Cases de Caritat i de Maternitat per a 1934 (1933)

PROJECTE ORIGINAL i prova de color

En la línia del document anterior, l'any següent Obiols fa aquest altre calendari, amb una figuració una mica més complexa, que il·lustra els beneficiaris dels serveis de la institució: dos ancians asseguts en un tronc; un nen amb una llesca de pa i una nena amb llibre; i una mare alletant. El MHCat disposa del dibuix original d'Obiols, amb el dibuix a carbó sobre paper rosa i tocs de color de guaix; a la part inferior queden restes d'uns fulls de calendari. També existeix una prova litogràfica amb colors afegits, diferents de l'original, i amb l'escut de la Generalitat.

Festes de Primavera. III aniversari de la República (1934)

DOS PROJECTES ORIGINALS

L'any 1934 Obiols va fer el cartell per a les festes de primavera, que havien de celebrar el tercer aniversari de la proclamació de la República. En la versió definitiva es divideix la superfície en dues columnes, una atapeïda de textos (el programa de les festes) amb lletres de plantilla i l'altra amb el dibuix d'unes banderes (de Barcelona, Catalunya i la República Espanyola) als seus pals,

representades de manera esquemàtica. Del cartell publicat (imprès a Seix i Barral germans) se'n van fer dos formats, gran i petit, i també n' existeix la versió en castellà. En canvi, els dos originals inèdits que es presenten aquí, pintats al guaix, mostren unes idees diferents per a la publicitat d'aquestes festes: un té un format apaïsat, poc freqüent en la cartelleria barcelonina, amb una sirena i un tritó que flanquegen l'escut de la ciutat, amb papallones i flors; l'altre és vertical, amb la sirena a l'angle superior esquerre i el tritó a l'inferior dret, cavalcant una onada, i al fons l'escut de Barcelona també amb papallones i flors; aquest, al revers, té un primer esbós inacabat del cartell per al festival de musicologia del 1936.

No he trobat indicis que aquest cartell fos el resultat d'un concurs, sinó que es devia tractar d'un encàrrec directe a l'artista per part de l'Ajuntament de Barcelona (*La Vanguardia*, 24 març 1934, p. 7). La comparació entre els projectes desestimats i el treball definitiu ens permet veure el procés creatiu d'Obiols que, en aquest cas, el va portar a descartar les opcions més figuratives.

1er Congrés nacional de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (1936) PROJECTE ORIGINAL i exemplar imprès

En aquest cartell, l'artista ens sorprèn amb una composició a la qual no ens tenia acostumats: rodejat per la inscripció imperiosa "Escoles, escoles! Llibres!" feta amb lletres de plantilla, apareix un primer pla d'un petit escolar; hom diria que es tracta del germà petit o el fill del vailet que apareixia al cartell del 1921. En efecte, el mateix posat seriós, concentrat en el deure d'aprendre. Al fons, un edifici escolar racionalista. El tractament gràfic, molt colorista, a base de les ombres, en fa una obra molt reeixida.

El primer congrés de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana va ser, paradoxalment, una de les últimes grans realitzacions d'aquesta entitat abans que l'esclat de la guerra primer i la victòria de Franco després fessin impossible la continuïtat de la seva tasca. Com en la resta de treballs d'Obiols per a l'APEC, l'encàrrec per a la realització del cartell li devia arribar directament. Va ser imprès per la Litografia Horta.

Festival de Musicologia (1936) PROJECTE ORIGINAL

El XIV Festival de la Societat Internacional per la Música Contemporània i el III Congrés de la Societat Internacional de Musicologia, celebrats l'abril del 1936, van ser una mostra de la vitalitat cultural de la Barcelona prebèl·lica que intentava mostrar-se al món amb una normalitat cosmopolita (potser una mica forçada). Aquests esdeveniments, com també els preparatius de l'Olimpíada Popular i tants d'altres van ser uns últims intents que la guerra i la postguerra van esborrar ràpidament.

Segons Conxa Virgili (Virgili, 1986, doc. 20, fitxa 941: carta de 14 de gener del 1936), l'encàrrec directe del cartell va procedir del compositor i musicòleg vallenc Robert Gerhard, implicat en l'esdeveniment des del departament de música de la Biblioteca de Catalunya, on hi havia el secretariat del comitè organitzador. Els personatges marins, pels quals Obiols mostra tanta predilecció i que abunden als seus cartells, són més indicats que mai en aquesta creació: la sirena toca l'arpa i el tritó bufa un caragol marí en una il·lustració adequada a unes celebracions musicals. Es va fer en gran i en petit a les premses de Seix i Barral, amb alguns canvis en el color del fons.

* * *

Aquest conjunt d'obres de Josep Obiols és altament significatiu dels seus treballs en l'àmbit de les arts gràfiques, a les quals va dedicar-se tan activament al llarg de la seva vida. Hi trobem uns originals que ens permeten conèixer millor els seus processos creatius i alguns cartells impresos que es compten entre els més destacats del seu autor i també d'aquells anys tan densos en esdeveniments. Uns i altres s'han convertit en documents històrics de primer ordre per al coneixement de l'actitud cívica i política d'un dels sectors més actius de la societat catalana d'abans de la guerra. I finalment, la seva qualitat artística i la significació del seu missatge encara ens interpel·len, com ho fa també el mític vailet de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana des del seu cartell.

Bibliografia

D'ORS, Eugeni (2002). *Cincuenta años de pintura catalana*. Edició a cura de Laura Mercader, Barcelona: Quaderns Crema.

SILVI. «Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana». *Catalunya Gràfica*, I, 5 (20 febrer 1922).

VÉLEZ, Pilar (1990). «Josep Obiols, la imatge gràfica noucentista». A: VIRGILI, Conxa (1990). *Josep Obiols* (catàleg d'exposició: Palau de la Virreina), Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 97-120.

VÉLEZ, Pilar (1994). *Josep Obiols, obra cívica* (catàleg d'exposició: Palau Moja), Barcelona: Generalitat de Catalunya.

VIRGILI I BELDA, Concepció (1980). *Josep Obiols: obra mural* (tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona).

VIRGILI I BELDA, Concepció (1986). *Art i societat a l'obra de Josep Obiols* (tesi doctoral, Universitat de Barcelona).

VIRGILI, Conxa (1990). *Josep Obiols* (catàleg d'exposició: Palau de la Virreina), Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

CIRICI PELLICER, Alexandre; OBIOLS, Raimon; LAPLANA, Josep de C. (2009). *Josep Obiols, pintor de Montserrat* (catàleg d'exposició: Museu de Montserrat), Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Anals de l'Institut d'Orientació Professional, I, 1, maig 1920, p. 86.

Butlletí de l'APEC, VI, 4, abril 1922, p. 50.

La Humanitat, II, 173, 31 maig 1932, p. 9.

La Vanguardia, 21 desembre 1915, p. 5.

La Vanguardia, 24 març 1934, p. 7.

La Vanguardia, 5 juny 1920, p. 5.

Revista Gràfica, XX, 1-3, gener-març 1920, p. 14.

http://www.josepobiols.cat/1_inici.html — consulta 29 agost 2016